

الله أكبر
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
الذين هم خاتم الأنبياء
والمرسلين
فلا اله الا الله
محمد رسول الله

دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)
دانشکده علوم اجتماعی

اصول و قواعد تفسیر قرارداد در حقوق ایران و اصول حقوق قراردادهای اروپایی

نگارش: حسن حاتمی

استاد راهنما: جناب آقای دکتر سید الهام الدین شریفی

استاد مشاور: جناب آقای دکتر مهرزاد ابدالی

اساتید داور:

جناب آقای دکتر سید محمد هادی ساعی جناب آقای دکتر علی حاتمی

۱۳۸۶ / ۱۱ / ۱۴

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته حقوق خصوصی

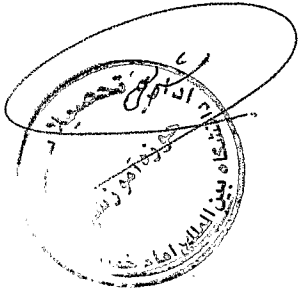
مهر ماه ۱۳۸۶

۱ ۰ ۵ ۵ ۵ ۲

دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)

صورتجلسه دفاعیه

جلسه دفاعیه پایان نامه آقای حسن حاتمی دانشجوی کارشناسی ارشد رشته حقوق خصوصی دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) تحت عنوان « اصول و قواعد تفسیر قرارداد در حقوق ایران و اصول حقوق قراردادهای اروپایی » در تاریخ ۱۳۸۶/۷/۱۰ تشکیل گردید و ضمن ارزیابی با نمره ۱۹ نزره و درجه عالی مورد تصویب هیأت داوران قرار گرفت.

استاد راهنما : دکتر سید الهام الدین شریفی

ظرافی

استاد مشاور : دکتر مهرزاد ابدالی

استاد داور داخل : دکتر سید محمد هادی ساعی

استاد داور خارج : دکتر علی حاتمی

نماینده تحصیلات تکمیلی دانشگاه : دکتر محسن عینی

تقديم به :

پدر و مادر عزیزم

تقدیر و تشکر

« من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق »

سپاس خدای را عزّ و جلّ که خود بزرگترین معلّم بشریت بوده و اوست که برترین معلمین را از خود بشر که همانا انبیاء عظام الهی هستند برگزید تا بشر را از جهل و تاریکی و ظلمت به علم و دانایی و نور رهنمون سازند، این است که قدر و منزلت علم و معلّم و تعلیم و تعلّم بسی برتر بوده و ائمه بزرگوار (ع) نیز پیوسته به احترام و ارج نهادن به مقام والای معلم سفارش نموده اند.

لذا از تمامی بزرگوارانی که اینجانب را در مراحل مختلف زندگی و تحصیل بویژه در دوره کارشناسی ارشد یاری و راهنمایی فرموده اند تشکر و سپاسگزاری می نمایم.

در این راستا از زحمات و راهنمایی های ارزشمند جناب آقای دکتر سید الهام الدین شریفی، استاد محترم راهنما کمال تشکر و قدردانی را دارم که در تمامی مراحل پایان نامه، اینجانب را یاری و راهنمایی فرمودند و از جناب آقای دکتر مهرزاد ابدالی، استاد محترم مشاور نهایت سپاسگزاری و قدردانی را می نمایم و از اساتید محترم داور، جناب آقای دکتر علی حاتمی و جناب آقای دکتر سید محمد هادی ساعی که داوری پایان نامه را متقبل شدند، تشکر و قدردانی می نمایم.

همچنین از سایر اساتید محترم دانشگاه که در طول دوره از محضرشان بهره مند شدیم بویژه آقایان دکتر صادقی، دکتر البرزی و دکتر سروی مقدم تقدیر و تشکر می نمایم.

همچنین از پدر و مادر عزیزم که در تمامی مراحل زندگی و تحصیل یار و یاور بنده بوده اند نهایت تشکر را داشته و دست مهربانشان را می بوسم و همچنین از تمام اعضای خانواده تشکر و قدردانی می نمایم.

ضمناً از آقایان و خانمهایی که در تحصیلات تکمیلی دانشگاه، آموزش دانشکده علوم انسانی و کتابخانه دانشگاه مشغول فعالیت هستند سپاسگزاری می نمایم و نیز از زحمات کسانی که ما را در امر تایپ یاری نمودند تشکر می نمایم.

در خاتمه از خداوند متعال برای تمامی آن بزرگواران و عزیزان، سلامتی و سعادت و توفیق روزافزون الهی را خواستارم.

چکیده:

پس از آنکه قراردادی بین طرفین آن منعقد گردید، ممکن است در جریان اجرای آن، هر یک از طرفین یا اشخاص دیگر از الفاظ و عبارات قرارداد برداشتهای مختلفی داشته باشند که منجر به این شود که بگوییم که قرارداد دارای ابهام می باشد. جهت رفع این ابهام و نهایتاً هموار ساختن مسیر اجرای قرارداد، نیاز است که قرارداد مورد تفسیر واقع شود. برای اینکه تفسیر قرارداد به درستی صورت پذیرد و تا حد امکان به حقیقت نزدیک باشد لازم است که یک سری اصول و قواعد مورد توجه و استعمال قرار گیرند.

برخلاف قوانین و مقررات حقوق ایران، در اکثر مقررات حقوقی کشورهای پیشرفته دنیا و نیز مقررات بین المللی و نیز اصول حقوق قراردادهای اروپایی بخش مستقلی را به بحث تفسیر قرارداد اختصاص داده اند که در این پایان نامه همه آنها به ویژه اصول حقوق قراردادهای اروپایی را بررسی کرده و با حقوق ایران مورد مطالعه تطبیقی قرار می دهیم.

پایان نامه حاضر در چهار بخش تدوین شده است که در بخش اول به کلیات و تعاریف و نیز شیوه های کلی تفسیر قرارداد پرداخته شده است. در بخش دوم با عنوان اصول و قواعد لفظی تفسیر قراردادها، ابتدا به بررسی اصل حاکمیت اراده باطنی و اصل حاکمیت اراده ظاهری پرداخته ایم که بیانگر این است که اراده و قصد واقعی طرفین به چه اندازه و ظواهر اعلام ها و متن قرارداد به چه اندازه ای در تفسیر قراردادها نقش ایفا می نمایند. در این ارتباط قاعده ادله شفاهی (Parol evidence rule) که از مهمترین قواعد منبعث از اصل حاکمیت اراده ظاهری می باشد را مورد بررسی قرار می دهیم و همچنین به چند اصل و قاعده لفظی دیگر نیز پرداخته می شود. در بخش سوم با عنوان اصول و قواعد ماهوی تفسیر قراردادها، در ابتدا قاعده تقدم تفسیر علیه متعهد له و تنظیم کننده قرارداد (Contra proferentem rule) را مورد بررسی قرار می دهیم که نتیجه گرفته ایم که این قاعده هم در مفهوم تقدم تفسیر به زیان متعهد له کاربرد دارد و هم در مفهوم تقدم تفسیر به زیان تنظیم کننده قرارداد. همچنین قاعده تفسیر قرارداد در پرتو کل آن و نیز اصل معتبر بودن قرارداد و شروط آن که منطبق با اصل صحت می باشد را بررسی می کنیم.

سرانجام در بخش چهارم اوضاع و احوال و عواملی که در تفسیر قراردادها موثر می باشند را مورد تجزیه و تحلیل قرار می دهیم. در این راستا مذاکرات مقدماتی و رویه معاملی بین طرفین قرارداد و نیز نقش عرف در تفسیر قراردادها را مورد بررسی قرار می دهیم و نهایتاً اصل حسن نیت و نیز اصول منبعث از آن را به عنوان عامل مؤثر در تفسیر صحیح قراردادها را بررسی می کنیم.

نگارنده امیدوار است که با نشان دادن اهمیت تفسیر قرارداد و نیز اهمیت اصول و قواعد حاکم بر آن، قانونگذار را در جهت تدوین این اصول و قواعد و گنجاندن آن در مبحث مستقلی از قانون مدنی، تشویق و ترغیب نماید، باشد که تفسیر قراردادها، این امر مبتلا به دادگاهها و مراجع دادرسی، به درستی صورت پذیرد.

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
بخش اول	
کلیات	
۵	
۶	فصل اول - تعریف و مفهوم تفسیر.....
۷	فصل دوم - ضرورت و اهمیت تفسیر.....
۷	مبحث اول - ضرورت تفسیر.....
۸	مبحث دوم - اهمیت تفسیر از دیدگاه منابع.....
۹	فصل سوم - تفسیر قرارداد و مفاهیم مشابه.....
۹	مبحث اول - اثبات قرارداد.....
۱۰	مبحث دوم - توصیف قرارداد.....
۱۰	مبحث سوم - تعدیل قرارداد.....
۱۱	مبحث چهارم - تکمیل قرارداد.....
۱۲	فصل چهارم - شیوه های تفسیر.....
۱۲	مبحث اول - تفسیر محدود.....
۱۲	گفتار اول - حاکمیت مطلق قصد (نظریه قصد).....
۱۴	گفتار دوم - جستجوی قصد از طریق اعلام ها (نظریه عبارت).....
۱۶	گفتار سوم - انتخاب نظریه قصد یا نظریه عبارت.....
۱۷	مبحث دوم - تفسیر آزاد و اجتماعی.....
۱۸	گفتار اول - مکتب سوسیالیسم.....
۱۸	گفتار دوم - مکتب تعدیل نظریه قصد و توجه به مصالح اجتماعی.....
بخش دوم	
اصول و قواعد لفظی تفسیر قراردادها	
۲۰	
۲۱	فصل اول - اصل حاکمیت اراده باطنی.....
۲۱	مبحث اول - تبیین اصل حاکمیت اراده باطنی.....
۲۱	گفتار اول - مفهوم اراده و مراحل تکوین آن.....
۲۱	بند اول - تعریف اراده.....
۲۱	بند دوم - تحلیل مراحل تکوین اراده و ارتباط آن با اصل حاکمیت اراده.....
۲۵	گفتار دوم - تعریف اصل حاکمیت اراده باطنی و اشکالات وارد بر آن.....

۲۶	مبحث دوم - نقش اصل حاکمیت اراده باطنی در تفسیر قرارداد در حقوق ایران
۲۶	گفتار اول - توجیه و مبنای اصل
۲۷	گفتار دوم - حقوق موضوعه ایران و نظریات حقوقدانان
۳۰	مبحث سوم - اصل حاکمیت اراده باطنی در حقوق تطبیقی
۳۰	گفتار اول - « اصول اروپایی »
۳۱	گفتار دوم - حقوق انگلیس
۳۲	فصل دوم - اصل حاکمیت اراده ظاهری
۳۲	مبحث اول - تبیین اصل
۳۴	مبحث دوم - اصول و قواعد مبتنی بر اصل
۳۴	گفتار اول - قاعده ادله شفاهی (Parol evidence rule)
۳۴	بند اول - معنا و مفهوم قاعده
۳۵	بند دوم - شرایط استناد به قاعده
۳۶	بند سوم - استثنائات وارد بر قاعده
۳۶	الف - وجود ابهام
۳۷	ب - شناسایی موضوع قرارداد
۳۸	ج - شناسایی طرفین قرارداد
۳۹	د - سایر موارد
۴۰	بند چهارم - کاربرد قاعده و موارد مشابه آن در حقوق ایران
۴۰	گفتار دوم - اصل حمل الفاظ بر معانی عرفیه
۴۱	بند اول - مفهوم اصل
۴۱	بند دوم - مغایرت معنای عرفی با معنای قانونی
۴۳	بند سوم - سوء تفسیر الفاظ توسط دادگاه (نقد ماده ۳۷۴ ق.آ.د.م.)
۴۴	فصل سوم - قاعده طلایی
۴۴	مبحث اول - مفهوم قاعده
۴۵	مبحث دوم - موارد مشابه با قاعده در حقوق ایران
۴۵	گفتار اول - اصالة الظهور
۴۶	گفتار دوم - اصالة الحقیقه
۴۷	فصل چهارم - قاعده شرط ادغام
۴۷	مبحث اول - معنا و مفهوم قاعده
۴۸	مبحث دوم - مقایسه « اصول اروپایی » و « اصول بین المللی » در رابطه با شرط ..

۴۹ مبحث سوم - کاربرد قاعده در حقوق ایران
۴۹ فصل پنجم - اصل رجحان متن اولیه (آریجینال)
بخش سوم	
اصول و قواعد ماهوی تفسیر قراردادها	
۵۲ فصل اول - معتبر بودن قرارداد و شروط آن
۵۳ مبحث اول - معنا و مفهوم اصل
۵۳ مبحث دوم - دلایل اصل
۵۴ مبحث سوم - جایگاه اصل در «اصول اروپایی» و «اصول بین المللی»
۵۴ گفتار اول - «اصول اروپایی»
۵۵ گفتار دوم - «اصول بین المللی»
۵۶ مبحث چهارم - کاربرد و جایگاه اصل در حقوق ایران
۵۸ مبحث پنجم - آثار و نتایج اصل
 فصل دوم - قاعده تقدم تفسیر به زیان متعهد له و یا تنظیم کننده (Contra proferentem rule)
۶۰ مبحث اول - شناسایی کلی قاعده
۶۱ مبحث دوم - اصول منبعث از قاعده مذکور
۶۱ گفتار اول - اصل تقدم تفسیر به زیان متعهد له
۶۲ بند اول - قلمرو اصل
۶۲ بند دوم - دلایل اعتبار اصل
۶۳ بند سوم - نحوه تشخیص متعهد و متعهد له
۶۵ بند چهارم - کاربرد اصل در حقوق ایران
۶۶ گفتار دوم - اصل تقدم تفسیر به زیان تنظیم کننده
۶۶ بند اول - تبیین اصل
۶۶ بند دوم - دلایل اعتبار اصل
۶۷ بند سوم - اجرای اصل در مقررات و نظامهای حقوقی
۶۷ الف - «اصول اروپایی» و «اصول بین المللی»
۷۰ ب - حقوق انگلیس و آمریکا
۷۲ ج - حقوق ایران
۷۴ فصل سوم - قاعده تفسیر مضیق شروط عدم مسئولیت
۷۴ مبحث اول - تعریف شرط عدم مسئولیت

۷۵ مب‌حث دوم - انواع شرط عدم مسئولیت
۷۶ مب‌حث سوم - نحوه تفسیر شروط عدم مسئولیت
۷۶ مب‌حث چهارم - اصول منب‌عث از قاعده تفسیر مضیق
۷۶ گفتار اول - اصل برجسته نمایی
۷۷ گفتار دوم - اصل لزوم قرارداد
 گفتار سوم - اصل عدم حکومت شروط عدم مسئولیت در موارد عمدی و
۷۷ تقصیر سنگین
۷۸ فصل چهارم - قاعده تفسیر قرارداد در پرتو کل آن
۷۸ مب‌حث اول - معنا و مفهوم قاعده
۷۹ مب‌حث دوم - کاربرد قاعده در مورد شروط استثناء
۸۰ مب‌حث سوم - مقایسه قاعده مورد بحث با قاعده نص قرارداد
۸۲ مب‌حث چهارم - جایگاه قاعده در «اصول اروپایی» و کاربرد آن در حقوق ایران ...
۸۲ گفتار اول - جایگاه قاعده در «اصول اروپایی» و «اصول بین المللی»
۸۲ گفتار دوم - کاربرد قاعده در حقوق ایران

بخش چهارم

اوضاع و احوال و عوامل موثر در تفسیر قراردادها

۸۴ فصل اول - مذاکرات مقدماتی
۸۵ مب‌حث اول - تبیین موضوع
۸۵ مب‌حث دوم - انواع و آثار حقوقی مذاکرات مقدماتی
۸۶ گفتار اول - اظهار نظر صرف
۸۶ گفتار دوم - شرط قرارداد
۸۷ گفتار سوم - معیار تمیز اظهار نظر ساده با شرط قرارداد
۸۷ بند اول - تأیید و تصدیق موضوع
۸۸ بند دوم - اهمیت مطلب اظهار شده
۸۹ بند سوم - اطلاعات یا مهارت خاص یک طرف
۹۰ مب‌حث سوم - تطبیق موضوع با شرط بنایی در حقوق ایران
۹۰ گفتار اول - اقسام شرط بنایی از لحاظ مفهوم
۹۰ بند اول - شرط بنایی در مفهوم خاص
۹۱ بند دوم - شرط بنایی در مفهوم عام
۹۲ گفتار دوم - دیدگاه فقه امامیه درباره شرط بنایی

۹۲ گفتار سوم - دیدگاه حقوق ایران درباره شرط بنایی
۹۴ گفتار چهارم - توجیه مذاکرات مقدماتی بر مبنای شرط بنایی
۹۵ فصل دوم - رویه معاملی
۹۵ مبحث اول - تعریف رویه معاملی
۹۶ مبحث دوم - معیار ایجاد رویه معاملی
۹۷ مبحث سوم - مقایسه رویه معاملی با عرف
۹۷ گفتار اول - تفاوت رویه معاملی با عرف
۹۸ گفتار دوم - تعارض رویه معالی با عرف
۹۸ مبحث چهارم - جایگاه رویه معاملی در مقررات بین المللی
۹۸ گفتار اول - قانون متحد الشكل تجاری آمریکا و کنوانسیون بیع بین المللی ...
۹۹ گفتار دوم - « اصول اروپایی » و « اصول بین المللی »
۱۰۰ مبحث پنجم - کاربرد و توجیه رویه معاملی در حقوق ایران
۱۰۱ فصل سوم - رفتار متعاقب انعقاد قرارداد
۱۰۱ مبحث اول - معنا و مفهوم رفتار متعاقب
۱۰۲ مبحث دوم - تفاوت « اصول اروپایی » با « کامن لا » در رابطه با رفتار متعاقب
۱۰۳ مبحث سوم - جایگاه رفتار متعاقب در نظامهای حقوقی
۱۰۴ فصل چهارم - عرف
۱۰۵ مبحث اول - بررسی عرف و اصطلاحات مشابه
۱۰۵ گفتار اول - تعریف عرف
۱۰۵ گفتار دوم - تمایز عرف قراردادی از عرف منبعی
۱۰۶ گفتار سوم - تمایز عرف و عادت
۱۰۶ مبحث دوم - شرایط استناد به عرف
۱۰۸ مبحث سوم - مشروعیت استناد به عرف
۱۱۰ مبحث چهارم - نقش عرف در تعیین آثار و نتایج قرارداد در حقوق ایران
۱۱۰ گفتار اول - التزام طرفین به نتایج و لوازم عرفی قرارداد
۱۱۱ گفتار دوم - اثر جهل متعاملین به عرف
۱۱۱ بند اول - لزوم انتساب یا عدم انتساب عرف به اراده مشترک
۱۱۳ بند دوم - اثر جهل به عرف نسبت به معلوم بودن مورد معامله
۱۱۴ مبحث پنجم - جایگاه عرف در « اصول اروپایی »
۱۱۴ گفتار اول - دامنه عرف در « اصول اروپایی »

۱۱۵ گفتار دوم - تعیین محل عرف حاکم بر قرارداد
۱۱۷ مبحث ششم - تعارض عرفها با یکدیگر و با قانون
۱۱۷ گفتار اول - تعارض عرفها با یکدیگر
۱۱۷ بند اول - تعارض عرف عام با عرف خاص
۱۱۸ بند دوم - تعارض دو عرف عام یا دو عرف خاص
۱۱۹ گفتار دوم - تعارض عرف با قانون
۱۱۹ بند اول - تعارض عرف با قانون تکمیلی
۱۱۹ بند دوم - تعارض عرف با قانون امری
۱۲۰ فصل پنجم - اصل حسن نیت
۱۲۰ مبحث اول - نقش و مفهوم حسن نیت در قرارداد
۱۲۰ گفتار اول - نقش حسن نیت در مراحل انعقاد قرارداد
۱۲۱ گفتار دوم - مفهوم حسن نیت در تفسیر قرارداد
۱۲۲ مبحث دوم - جایگاه حسن نیت در مقررات مختلف حقوقی
۱۲۴ مبحث سوم - برخی قواعد مبتنی اصل بر حسن نیت
۱۲۵ گفتار اول - قاعده وظیفه همکاری
۱۲۶ گفتار دوم - قاعده تقلیل خسارت
۱۲۶ گفتار سوم - قاعده استاپل
۱۲۷ مبحث چهارم - کاربرد اصل حسن نیت در حقوق ایران
۱۲۸ گفتار اول - دیدگاه عدم پذیرش اصل حسن نیت
۱۲۹ گفتار دوم - دیدگاه قابلیت پذیرش اصل حسن نیت
۱۳۲ نتایج و پیشنهادات
۱۳۵ فهرست منابع

فهرست علائم اختصاری :

ق.ا.ج.ا. = قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

ق.م. = قانون مدنی

ق.ت. = قانون تجارت

ق.آ.د.م. = قانون آیین دادرسی مدنی

ص. = صفحه

صص. = صفحات

«اصول اروپایی» = اصول حقوق قراردادهای اروپایی^۱

«اصول بین المللی» = اصول قراردادهای تجاری بین المللی تهیه شده توسط موسسه بین المللی

یکنواخت کردن حقوق خصوصی^۲

UCC = قانون متحد الشكل تجاری آمریکا^۳

CISG = کنوانسیون بیع بین المللی کالا^۴

ICC = اتاق بازرگانی بین المللی^۵

¹ - Principles of European Contract Law. (PECL)

² - Principles of International Commercial Contracts, By: International Institute for Unification of Private Law. (Unidroit)

³ - Uniform commercial code.

⁴ - Convention of International Sale of goods

⁵ - International Chamber of Commerce.

مقدمه

بدون شک از جمله حقوق و آزادی‌های انسان این است که وی می‌تواند قراردادهای گوناگونی را منعقد نماید^۱ و این قراردادها را اشخاص می‌توانند با هر عنوانی که مایل باشند، منعقد نموده و نتایج و آثار آن را به دلخواه معین کنند.

گذشته از اینکه انعقاد قرارداد یک حق به حساب می‌آید امروزه انعقاد و به عبارتی ورود به قراردادهای مختلف از لوازم زندگی به شمار می‌رود به طوری که بدون آن چرخه زندگی دچار اختلال می‌شود؛ به طوری که اشخاص برای داشتن مسکن، آب، برق، تلفن و نیز جهت مسافرت و ... نیازمند انعقاد قرارداد با دیگران می‌باشد که گاه بعضی از این قراردادها به صورت الحاق به قرارداد می‌باشد.

حال بعد از اینکه قراردادی منعقد شد، در مرحله اجرای قرارداد ممکن است بین طرفین قرارداد در تعیین مفاد قرارداد و نحوه اجرای قرارداد اختلاف پیش بیاید و بروز اختلاف امر ممکن می‌باشد زیرا قرارداد همانند هر متن دیگری براساس عوامل داخلی و خارجی این قابلیت را دارد که از آن برداشت‌های مختلفی بشود.

و حال که طرفین با برداشت‌های مختلفی که از قرارداد دارند و در واقع با اختلافی که در این زمینه پیدا کرده‌اند گو اینکه مدعی آن هستند که قرارداد ابهام دارد و جهت رفع این ابهام لاجرم بحث تفسیر قرارداد^۲ مطرح می‌شود.

در تفسیر قرارداد آنچه که اهمیت فراوان دارد این است که قرارداد باید به چه نحوی تفسیر شود تا به حقیقت نزدیک باشد. در این راستا اصول، قواعد و مسائلی وجود دارد که ما را در جهت تفسیر صحیح قرارداد یاری می‌رساند به شرطی که نحوه به کارگیری صحیح آنها را نیز رعایت کرده باشیم. از آنجایی که قرارداد محصول اختیار و اراده طرفین آن می‌باشد لذا پس از انعقاد آن در صورت وجود ابهام و بروز اختلاف و در راستای تفسیر قرارداد باید اصولاً قرارداد مطابق با آنچه که طرفین خواسته و اراده کرده‌اند مورد تفسیر قرار گیرد. اما مسأله این است که برای رسیدن به این اراده طرفین، چه ابزارهایی را در اختیار داریم و چه اصول و قواعدی و یا به عبارت ساده‌تر چه فرمولها و راهکارهای عملی را باید به کار برد تا تفسیر قرارداد و به تبع آن اجرای قرارداد به درستی انجام گرفته و به حقوق طرفین لطمه‌ای وارد نشود.

^۱ - البته مسلم است که آزادی انعقاد قرارداد مانند هر آزادی دیگری با محدودیت‌هایی مواجه است که این محدودیت‌ها براساس زمان و مکان متفاوت می‌باشد.

^۲ - Interpretation of contract

بنابراین گام اول در راستای تفسیر قرارداد، توجه به اراده و قصد واقعی و باطنی طرفین قرارداد می‌باشد اما در کنار آن باید توجه داشت که متن قرارداد به عنوان ترجمان و آئینه اراده باطنی طرفین قرارداد وجود دارد که افراد جامعه بدان اعتماد کرده و به ایجاد ارتباط با دیگران رغبت می‌نمایند؛ لذا باید سهم هر کدام از اراده باطنی و واقعی و اراده ظاهری را در تفسیر قراردادها مورد بررسی و کنکاش قرار دهیم.

علاوه بر بحث اخیر، برای تفسیر قرارداد نیاز به یک سری اصول و قواعد وجود دارد که بدون توجه بدانها تفسیر قراردادها به درستی انجام نخواهد شد به عنوان مثال هرگاه یکی از طرفین قرارداد، تنظیم‌کننده و ارائه‌دهنده قرارداد و شروط آن باشد و ابهامی درباره شروط آن پیش بیاید در اینجا اگر قاعده مربوطه به کار برده نشود در این صورت تفسیر قرارداد با مشکل مواجه خواهد شد. همچنین اگر در قراردادی شرط عدم مسئولیت یکی از طرفین قرارداد گنجانده شده باشد و ابهامی در نحوه اجرای آن پیش بیاید در این صورت باید قواعد مربوطه تفسیر قرارداد به کار برده شود.

به هر حال، مطالب پایان‌نامه حاضر را در چهار بخش مورد بررسی قرار می‌دهیم. در بخش اول، کلیاتی را در رابطه با بحث تفسیر بیان خواهیم کرد که پس از تعریف تفسیر و بیان ضرورت و اهمیت آن، مفاهیم مشابه با تفسیر قرارداد را تبیین خواهیم کرد. سپس درباره شیوه‌های کلی تفسیر قرارداد بحثی به میان خواهیم آورد. براساس یک تقسیم‌بندی، تفسیر قرارداد به دو شیوه کلی قابل تقسیم می‌باشد که عبارتند از تفسیر محدود به قصد و تفسیر آزاد و اجتماعی. در تفسیر محدود به قصد، مبنای تفسیر قرارداد قصد و اراده طرفین قرارداد می‌باشد که خود به دو شیوه مجزا قابل تقسیم می‌باشد که در شیوه اول به قصد و اراده واقعی و باطنی طرفین قرارداد توجه می‌شود و در شیوه دوم به قصد و اراده ظاهری طرفین و به عبارتی دیگر به آنچه که توسط الفاظ و عبارات قرارداد بیان شده است به عنوان آئینه و نشان‌دهنده قصد طرفین توجه می‌شود. در مقابل شیوه تفسیر محدود به قصد، شیوه تفسیر آزاد و اجتماعی قرارداد که بیشتر طرفداران مکتب سوسیالیسم آن را اظهار می‌دارند که در این شیوه اصولاً بدون توجه به قصد و اراده طرفین، قرارداد را بر مبنای مصالح جامعه مورد تفسیر قرار می‌دهند.

در بخش دوم، ابتدا اصل حاکمیت اراده باطنی را مورد بررسی قرار خواهیم داد که مبین نقش اراده و قصد واقعی و باطنی طرفین در تفسیر قرارداد می‌باشد سپس اصل حاکمیت اراده ظاهری را بررسی می‌کنیم که بیانگر نقش متن قرارداد و ظواهر آن در تفسیر قراردادها می‌باشد که در این راستا قاعده ادله شفاهی^۱ در حقوق انگلیس و آمریکا نقش مهمی را در تبیین اصل مذکور ایفا می‌نماید.

^۱- Parol evidence rule

همچنین قاعده طلایی^۱ که در جهت نحوه تفسیر الفاظ و عبارات قرارداد راهگشا می‌باشد را به همراه چند اصل و قاعده لفظی دیگر مورد مطالعه قرار خواهیم داد.

در بخش سوم، اصول و قواعد ماهوی تفسیر قراردادها را مورد بررسی قرار خواهیم داد. از جمله، قاعده تفسیر به زیان متعهد له و یا تنظیم‌کننده قرارداد^۲ را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهیم. از آنجایی که اعتقاد ما بر این است که این قاعده در دو مورد مجزا کاربرد دارد و لذا مسأله اساسی این است که تشخیص دهیم که این قاعده چه زمانی در مفهوم «تفسیر به زیان متعهد له» به کار می‌رود و چه زمانی باید در مفهوم «تفسیر به زیان تنظیم‌کننده قرارداد» باید مورد استعمال واقع شود. همچنین قاعده تفسیر در پرتو کل قرارداد و نیز اصل معتبر بودن قرارداد و شروط آن که قابل تطبیق با اصل صحت می‌باشد و نیز چند اصل و قاعده ماهوی مرتبط با بحث را مورد بررسی و مطالعه قرار خواهیم داد.

بخش چهارم که اوضاع و احوال و عوامل موثر در تفسیر قراردادها نام نهاده شده است، مسأله این است که عواملی وجود دارند که هر چند که به عنوان اصل یا قاعده مستقیم تفسیری نامگذاری نشده‌اند اما شناخت و استعمال آنها در جریان تفسیر قراردادها به تفسیر صحیح منجر خواهد شد. به طوریکه شناخت مذاکرات مقدماتی و انواع و آثار حقوقی آن و اینکه چه مذاکراتی تعهدآور می‌باشند و ... کمک فراوانی به تفسیر درست قرارداد می‌نماید.

همچنین در این بخش «رویه معاملی» را مورد بررسی قرار خواهیم داد که در خیلی از مواقع جهت روشن‌گری تعهدات طرفین قرارداد عامل موثری به شمار می‌رود. سرانجام مسأله عرف و مباحث مربوط به آثار و نتایج عرفی قرارداد را مورد مطالعه قرارداد و در نهایت بحث اصل حسن - نیت و اصول منبعث از آن را که به عنوان عامل موثر، راهنمای مفسر در تفسیر صحیح قراردادها واقع می‌شود را مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهیم داد.

لازم به ذکر است که هدف و منظور ما از اصول و قواعد - که در عنوان پایان‌نامه نیز آمده است - اصول و قواعدی است که در اصول حقوق قراردادهای اروپایی^۳ و نیز کنوانسیونهای بین‌المللی و حقوق کشورهای مثل انگلستان، آمریکا و ... آمده است، می‌باشد که با حقوق ایران نیز مورد تطبیق و مقایسه قرار خواهیم داد. بنابراین هدف اصلی ما بررسی اصول و قواعد لفظی و عملی فقه نمی‌باشد؛ هر چند که نگارنده به اهمیت اصول و قواعد فقه آگاه است ولی چون اصول و قواعد فقهی توسط فقها و متخصصین امر به حد کافی کار شده است بنابراین تنها در مواردی که از جهت تطبیق نیاز باشد آنها را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

1- Golden rule

2- Contra proferentem rule

3- Principles of European Contract Law (PECL)

ناگفته نماند که اصول حقوق قراردادهای اروپایی به عنوان جدیدترین مقررات حقوقی در زمینه حقوق قراردادهای در سطح اروپا می‌باشد که بخش اول و دوم آن در سال ۱۹۹۸ میلادی و بخش سوم آن در سال ۲۰۰۲ میلادی توسط حقوقدانان و متخصصین برجسته اروپایی تهیه شده است. پیش‌بینی شده است که این مقررات تا سال ۲۰۱۰ میلادی به صورت قانون در سطح اروپا درآید و از این حیث حایز اهمیت فراوانی می‌باشد. بخش پنجم این مقررات با عنوان «تفسیر» به اصول و قواعد تفسیر قراردادها پرداخته است که این اصول و قواعد در هفت ماده در مواد ۱۰۱-۵ تا ۱۰۷-۵ گنجانده شده است.

در این پایان‌نامه ضمن بررسی و تجزیه و تحلیل اصول حقوق قراردادهای اروپایی، آنها را با اصول و قواعدی که در حقوق بعضی کشورها از جمله حقوق انگلستان و آمریکا وجود دارد مورد بررسی قرار داده و نیز با حقوق ایران مورد تطبیق قرار خواهیم داد.

نگارنده امیدوار است که با نشان دادن اهمیت تفسیر قرارداد و نیز اهمیت اصول و قواعد حاکم بر آن، قانونگذار را در جهت تدوین این اصول و قواعد و گنجاندن آن در مبحث مستقلی از قانون مدنی، تشویق و ترغیب نماید، باشد که تفسیر قراردادها، این امر مبتلا به دادگاهها و مراجع رسیدگی، به درستی صورت پذیرد و از آنجایی که اکثر مقررات اصول حقوق قراردادهای اروپایی و نیز مقررات کشورهای اروپایی و آمریکا در رابطه با تفسیر قراردادها، مخالف موازین حقوق ایران نمی‌باشند، لذا می‌توان از آنها در راستای وضع قوانین بهتر استفاده لازم را در این زمینه برد.

بخش اول – کلیات

بخش اول پایان نامه که با عنوان کلیات مورد مطالعه قرار می گیرد، شامل چهار فصل می باشد، که در فصل اول تعریف و مفهوم تفسیر را بررسی خواهیم کرد و در فصل دوم به ضرورت و اهمیت تفسیر خواهیم پرداخت و سپس در فصل سوم یک سری از مفاهیم مشابهی که در ارتباط با تفسیر قرارداد می باشند را مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهیم داد و سرانجام در فصل چهارم به شیوه ها و مکاتب عمده ای که در زمینه تفسیر قراردادها وجود دارند اشاره کرده و یک نمای کلی از آنها ارائه خواهیم کرد.

فصل اول - تعریف و مفهوم تفسیر

تفسیر از لحاظ لغوی از ریشه «فسر» است که به معنی «هویدا و آشکار کردن»، «شرح دادن»، «بیان و تشریح معنی آیات قرآن»^۱ و نیز به معنی «روی چیز پوشیده را کنار زدن و آن را آشکار کردن» می‌باشد.^۲

معنای اصطلاحی تفسیر نیز از معنای لغوی آن دور نیست به طوری که در تعریف آن گفته شده است^۳ که تفسیر عبارتست از «فرایند تعیین معنی درست یک سند مکتوب».^۴

در زبان انگلیسی برای اصطلاح تفسیر، دو واژه « Interpretation » و « Construction » به کار می‌رود. البته « Construction » که اسم می‌باشد هم به معنی «تفسیر» است و هم به معنی «ساختمان» که فعل آن اگر به صورت « Construct » بیاید به معنی «ساختن و بنا کردن» می‌باشد و اگر به صورت « Construe » بیاید به معنی «تفسیر کردن» می‌باشد.^۵

با بررسی که به عمل آمد با اندکی تسامح می‌توان گفت که دو اصطلاح « Interpretation » و « Construction » مترادف هم می‌باشند هر چند که شاید اندک تفاوتی با هم داشته باشند. به طوری که در فرهنگ حقوقی آکسفورد^۶ در توضیح Construction به Interpretation ارجاع داده است و در موقع توضیح Interpretation داخل پرانتز Construction نوشته و بعد به توضیح هر دو پرداخته است بنابراین از نظر این فرهنگ، این دو اصطلاح مترادف هم به حساب می‌آیند.

البته حقوقدانان کامن لا در نحوه استعمال این دو اصطلاح گاهی اوقات تفاوت قائل می‌شوند به طوری که اگر بخواهند تفسیر را به تنهایی به کار ببرند یا همراه با « Contract » به کار ببرند از اصطلاح « Interpretation » استفاده می‌کنند و اگر بخواهند آن را همراه با واژه‌هایی مثل « terms » یا « Clause » به کار ببرند از اصطلاح « Construction » استفاده می‌کنند. نهایتاً این دو اصطلاح را با اندکی مسامحه مترادف هم تلقی می‌کنیم.^۷

۱- محمد معین، فرهنگ فارسی، چاپ دوم، ۱۳۸۰، تهران، نشر سرایش، واژه تفسیر، ص ۳۰۰

۲- لوئیس معلوف، المنجد، چاپ اول، ۱۳۷۹، تهران، انتشارات اسلام، واژه فسر، ص ۵۸۳

۳- Elizabeth, Martin, Oxford dictionary of Law, 14th ed., 1997, Oxford university press, p.242.

۴- "the process of determining of the true meaning of a written document"

۵- A.S., Hornby, Oxford Advanced Learners Dictionary, 6th ed., 2000, Oxford university press, p.264

۶- Oxford dictionary of law

۷- Bryan A., Garner, Blacks Law Dictionary, Fighth ed., 2004, USA, Thomson West pub., p.332

فصل دوم - ضرورت و اهمیت تفسیر مبحث اول - ضرورت تفسیر

از آنجایی که اکثر قراردادهایی که منعقد می‌شود طرفین نسبت به مقررات حقوقی آشنایی کافی ندارند و معمولاً عموم جامعه با اصطلاحات و الفاظ عادی و نه حقوقی قراردادهایشان را منعقد می‌کنند و لذا در حین اجرا ممکن است هر کدام از طرفین برداشتی به سود خود را اظهار نماید و ممکن است که هر کدام از طرفین با رجوع به حقوقدان اصطلاحات و الفاظ عادی را در قالب حقوقی خاصی بگنجانند و در نتیجه قرارداد ابهام‌آمیز تلقی شود و نیاز به تفسیر پیدا شود. البته حتی اگر در انعقاد قراردادی متخصصان و مشاوران حقوقی و فنی نیز حضور داشته باشند آنها نیز نمی‌توانند همه جوانب و اختلافات احتمالی آینده را پیش‌بینی نمایند. به طوری که قراردادهای نمونه که جنبه تخصصی و بین‌المللی پیدا کرده است به هنگام اجرا با تعبیرها و مشکلاتی روبرو می‌شوند که در ذهن نویسندگان آن نیز نمی‌گنجیده است.^۱

از طرفی نیز در معاملات تجاری با توجه به مسأله اصل سرعت، قراردادهای تجاری به صورت اختصاری و حتی ناقص تنظیم می‌شود که این امر باعث می‌شود که طرفین در موقع اجرا نیاز به تفسیر قرارداد پیدا کنند.

از جنبه روانی نیز معمولاً افراد جامعه در حین انعقاد قرارداد پسندیده نمی‌بینند که شرط و شروط مختلفی را مثلاً از جنبه نقض قرارداد و امثال آن در قرارداد بگنجانند و در واقع از آنجایی که طرفین نسبت به هم حسن نیت دارند نمی‌خواهند با گنجاندن شروطی این ذهنیت را در طرف مقابل ایجاد کنند که نسبت به وی اعتماد ندارند و گاهی نیز تعارفات معمول باعث می‌شود که قرارداد نسبت به موضوعی مسکوت بماند و نیاز به تفسیر پیدا شود.

به هر حال تفسیر قرارداد از مسائل مهم حقوقی می‌باشد به طوری که حجم بزرگی از دعاوی ناظر به همین تفسیر قرارداد است.^۲

و لذا ضرورت تفسیر قرارداد همانند تفسیر قانون است و گریزی از آن نیست. و باید در این راه روش و ابزاری برگزید که تعادل اقتصادی قرارداد را بر هم نزنند و دوطرف را از آنچه که اراده کرده‌اند دور نسازد و در عین حال عدالت، انصاف و حسن نیت نیز رعایت گردد.

۱- ناصر کاتوزیان، قواعد عمومی قراردادها، ج ۳، چاپ سوم، ۱۳۸۰، تهران، شرکت سهامی انتشار، ص ۱۰.

۲- ناصر کاتوزیان، «تفسیر قرارداد»، مجله حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ش ۷۰، زمستان ۱۳۸۴، تهران، ص ۲۷۸.